

Jak to dopadlo v Jaroměřicích

(Německý tisk libreta opery *L'origine di Jaromertz in Moravia*)

Co mohlo vyvíjet další dva, případně tři akty opery *O původu Jaroměřic*? ptá se autor dvou obsáhlých knih o hudbě na jaroměřickém zámku Vladimír Helfert na počátku druhého svazku své práce. Z opery F. J. Mlčí (1694–1744), jež tvořila jeden z ústředních bodů jeho zájmu, se totiž dochovala jen rukopisná partitura v podobě mohutného fragmentu o dvou jednáních. Na tuto otázku i na jiné, jež s ní souvisí, můžeme odpovědět po půl století díky nálezu německého libreta. Najdeme tu nejen úplný text tří jednání opery, ale také údaje o účinkujících, *argomento* a důležité režijní i scénické poznámky.¹⁾

Z titulního listu se dovídáme, že opera byla provedena v obvyklou podzimní sezónu (rozumě v prosinci) roku 1730. Další stránka nás zpravuje o účinkujících, obřadně titulovaných *pán, paní, panna*. Setkáme se tu se jmény, jež známe z Helfertových prací. Zřejmé byly pro tuto slavnostní operu mobilizovány nejlepší domácí síly. Oproti údajům v partituru došlo v libretu k menší změně. Tenorová role Fridelgida, původně určená pro A. Kratochvíla, připadla sopránistce Terezií Frankové. To je velmi zajímavá záměna. V Jaroměřicích neměli kastráty; v nouzi se však nezastavili před možností obsadit part kalhotkovou rolí. Úlohu Bumbalky musila pak místo paní Frankové převzít skladatelova dcera Johanka Mlčová. Navíc se dočítáme, že kompars byl složen ze sloužících zemských vojáků a lovců, pážat (snad chlapců) a tanečníků.

Snad nejzajímavější součástí libreta je *argomento*; proto jej uvedeme ve zkráceném a upraveném překladu:

„Moravský princ, jehož jméno zůstává skryto v dávnověku, přišel na lov do jaroměřické krajiny a usmrtil tu obrovského jelena. Jak tak pozoroval utěšené místo poblíž malé říčky, usoudil, že bude záhodno proměnit tento kraj v lidské obydlí. Rozhodl se vykácet les a vystavět tu město — a protože to bylo na jaře a byly tu vyměřeny ulice a dvě náměstí k pohodlí lidu, rozhodl, aby město bylo nazváno Jaroměřice. Na věčnou paměť dal na radnici uložiti parož zabitého jelena a do obecní pečeti vtisknout jeho znak.“ Tolik čteme v pamětním spise jaroměřické radnice. Z toho byla vzata příležitost básnit tímto způsobem: *Hedvika, princezna slezská, napadla se svým vojsky moravského prince Gualtera, když meškal na lovu. Mezi oběma rodinami panovalo smrtelné nepřátelství. Gualterus se před časem zmocnil princezny bratra Fridelgida a držel ho v zajetí. Princezna tedy přichází s úmyslem osvoboditi bratra a strážlivě se na Gualterovi pomstít. Avšak sotva svého úhlavního nepřítelce spatřila, rázem se do něho zamilovala (hle, předobraz Milady, ze Smetanova Dalibora!). Ani Gualterus neodolal jejím pábům. Oba byli rozhodnuti spojit se svazkem manželským, ale byly tu překážky. Gualterus byl vázán zasnoubením s Genovildou, dcerou krále českého; zaslíbená nevěsta již diela na jeho dvoře. Vzpínanula však láskou k Fridelgidovi, zajatci svého ženicha. Vzájemnou proměnou obou párů se dospělo k závěrečnému narovnání.*

Navíc ještě byl nakonec zasnouben Gualterova sestra Drahomíra s moravským princem Otakarem. Na oslavu smrti dá Hedvika svým vojskem vykácet les a vystavět město. Načež je ke spatření balet vojáků a sedláků při kácení lesa, a skončí se všeobecným veselím.“

Jako každé správné *argomento*, tak i jaroměřické má dvě části; nejprve se uvádí námětové jádro (*fatto storico*), potom básnické přídavky (*accí dentí verissimi*). I když Helfert poukázal na to, že pověst o založení Jaroměřic byla do libreta interpolována dodatečně, přece nelze věc tak docela bagatelizovat. Jde o unikátní záležitost v naší literatuře — operu s námětem o vzniku města, dokonce o jakousi zvěščí heraldiku, neboť se tu připomíná i městský znak a pečeť. To byla látka, jež se netýkala už jen zámeckého pána, jak tomu bylo v běžných gratulačních kantátách, ale byla záležitostí všech. Všimněme si, že nejvíce osoby byly lokalizovány jako příslušníci šlechtic-

Der Hirsprung,
Des im Marggrathumb Mähren in
Zaamber Freyhligenden Hochgräf-
lich-Questenbergischen Siedlein
Jaromeriſch/
Musicaliſches Schau Spiel/
Welches A. 1730. zur ewigen Gedächtnuß
und gewöhnlich-Hebſſlichen Unterhaltung durch
Ihre eigene von dar gebürige Musicos haben
vorstellen laſſen

Ihro Hochgräf. Excellenz
H E R R

Johann Adam/
Des

Teil. Röm. Reichs Graf
Bon- und zu Queſtenberg / dermahliger
Teiger dieſes Dreib.

Die Poëtie iſt von Herrn

NICODEMO BLINONI,

Die Muſic aber von

Herrn Franz Anton Ritscha

Patricio Jaromeriſenſi. und Capel-Meſtern allda.
Ihre Teuſche überſetzt von R. ADEMİN.

Wien / gedruckt bey Johann Baptiſt Schilgen.
N. D. Landſchafts-Buchdruckern.

kých rodů z Čech, Moravy a Slezska. fungovaly tedy jako zástupci zemí někdejší koruny české. Ve světle dvorské politiky císaře Karla VI. bylo něco podobného přímo manifestačním činem, uvážíme-li ještě k tomu, že opera byla provedena i v české řeči. Nebudeme samozřejmě politický aspekt jaroměřické události přeceňovat, ale ve srovnání s nabubřelostí korunovační opery pro jmenovaného mocnáře z roku 1723 (Costanza e fortezza) působí jaroměřický text až nápadně skromně a nenásilně. Nelze popřít, že hrabě měl určitý vliv na vyznění textu; to byla v této době obvyklá věc, a N. Blinoni, libretista opery, byl navíc jeho „dvorním básníkem“.

Velmi zajímavým způsobem uvádí libreto u každého dějství scénu a někdy i kostýmy jednotlivých osob. V prvním jednání se na jevišti objeví *rovina s lesem, v dálece zabíjí jelen, uprostřed armáda v bitevním pořádku*. Armáda byla prezentována pravděpodobně sborem tanečníků, jak naznačuje její umístění uprostřed scény. Objeví se *Hedvika v úboru Amazonky* (tím bylo barokním způsobem vyznačeno její válečnické poslání), následována *Gualterem v poutech mezi vojáky a louci*. Rozvíje se dialog, známý z Helferta²); v libretu je oživen režijními poznámkami. Hedvika se při Gualterově příchodu na něho *řodívá; říká si vzápětí pro sebe*, že její hněv se trátí. Oba se poté *na sebe pozorně zadívají*. Na rozkaz Hedviky *zbaví stráž Gualtera okovů*. Když dozpívá první árie, *odchází Hedvika s částí vojska*. Ve třetím výstupu *ukazuje Gualter sestře Drahomíře na les, který hodlá proměnit v město*. V šestém výstupu divák spatřil proměnu, *rozbořené vězení, v dáli krajinu s mnoha pahorky*. Objeví se Fridegildus jako vězeň, *nuzně oděný, bez kordu* (rozkošný anachronismus!), *s okovy spadlými na zem*. Po jeho roztočeném mollové árii *Kdo nezkusil oheň lásky, neví, co je trápení* je uzavřeno první jednání *tancem mlynářů a pivovarské chasy*. V prvním intermezzu jsme svědky scénického naturalismu, který je jen dotvrzen scénickým předpisem. Bumbalka vstupuje na jeviště opilá. Hajdalák se jí *postaví vstříc, když se mu jeho podařená ženka chce vyhnout, spadne na zem*. Pak jí nezbyvá, než *znovu vstát*. Když jí manžel vyčítá pítí, *postaví se mu Bumbalka hněvivě na odpor a pláče*. Ve stupňované hádce *napljuje Bumbalka mužovi do očí*. Nakonec *Hajdalák popadne ženu pod paži a vstřelí ji do domu*. V dalším průběhu děje režijní poznámky řidnou a objevují se ve větší míře znovu teprve k závěru druhého dějství opery. Hedvika *vybízí vojsko k budování města. Předstoupí hejtman, aby přejal rozkaz, sklání hlavu a vrací se opět na své místo*. Gualterus *se obrací k Hedvice, oba milenci si podají ruce*. Dějství je uzavřeno *tancem sedláků a vojáků, osekávajících stromy*.

Ve třetím jednání vstupujeme na neznámou půdu, neboť zlomek rukopisné Mífovy partitury skončil druhým intermezzem. První výstup vyžaduje na scéně *dělníky a vojáky, zaměstnanými výstavbou hradeb města, jež zvolna dostávají svou podobu. Za zvuků sinfonie, jež slouží k uvedení sboru, přinesou vlajku s vyobrazením jelena, a jelení paroží, vyzdvižené na tyči. Při Gualterově příchodu ustanou všichni v práci. Gualterus poručí, aby vlajka a paroží byly přineseny doprostřed místa, kde se stavějí hrady. Hedvika a Gualterus si prohlížejí práci*. Sbor zpívá oslavný zpěv k založení města, k němu se připojuje Hedvika s Gualterem. Druhý výstup však přináší ještě zápletku. Přichází Drahomíra a oznamuje, že Fridegildus, donedávna Gualterův zajatec, se chce pomstít svému vězňiteli a hodlá k tomu využít Hedvičina vojska. Zároveň chce mocí získat Gualterovu nevěstu Genovildu. Proti tomu se postaví všechny jednotlivé osoby, tím spíše, že mezitím vývoj události již nahrává Fridegildovým záměrům. Po šťastném zprostředkování zavládne opět mír v krajině moravské. Oznamují se slavné zasnuby Fridegilda a Genovildy, Gualtera a Hedviky, Otakara a Drahomíry. *Opera končí tancem měšťanů a sedláků, projevujících radost a obdiv nad vystavěným městem*.

Je tu však ještě malá záhada. Nevíme, kde bylo umístěno třetí intermezzo, jež už samo je zcela neobvyklým jevem u tříaktové opery. Všechna intermezza jsou totiž zařazena za sebou na konci opery. Na počátku třetího intermezza se objeví Hajdalák *s diplomem měšťana v ruce*; vychloubá se, že bude brzy městským radním. Záhy jej uvidí Bumbalka v paruce a budou padat duchaplné sentence v městské radě. Jak je možné, že došel tak vysoké cti, diví se Hajdalák sám sobě. Bumbalka mu zcela realisticky připomíná, že peníze světem vládnou — udělují pocty a hodnosti, ze sedláka udělají šlechtice. Následuje árie o penězích, klíči ke všem dveřím. Tady jsme zřetelně v ovzduší tehdejší vídeňské frašky. Bumbalka má chytré nápady — Hajdalák jí jmenuje svou hofmistryní. Žena to ráda přijme, *vždyt mnoho žen nosí lépe kalhoty než mnozí muži, jak*

je vidět na příkladu Hedviky. Nezdá se být pravděpodobné spatřovat v tomto místě narážku na mladičku Marii Terezií, které bylo v roce provedení opery o původu jaroměřic třináct let. Nicméně energická Hedvika, jež je vlastně ústřední postavou opery, nám dává myslet na to, že již roku 1713 bylo zajištěno právo nástupnictví pro dceru Karla VI. na rakouském trůně tzv. pragmatickou sankcí. V závěrečném duetu oba podaření venkovští manželé pějí duet o tom, že není radno mluvit pravdu.

Nehodíme se zabývat literárními hodnotami německého překladu libreta; pokusíme se o to na jiném místě. Překladatel jaroměřického textu Heinrich Rademin, jeden z členů proslulého ansámblu Stranitzkého, sám autor divadelních her, byl znamenitým literátem. Překládal nejen metricky přesně, ale také téměř doslovně a s básnickým vzletem. Jaroměřický děkan Dubravius, tlumočnick italského originálu do češtiny, mu těžko mohl stačit. Srovnajme všechna tři znění alespoň v jednom místě, v Gualterově árii z devátého výstupu 1. jednání:

Gonfio torrente, altero
rapido corre e fiero
romper vuol pria la
sponda
che il corso rallentar.
All suono di tua voce
come destrier véloce
nel bel sentier di gloria
io mi sento sponar.

Když řeka se rozvodní,
když prudce běží,
ustoupí spíš všechny
břehy od ní,
než běh svůj promění.
Tak obtížnost nezdrží,
jak ostruhou popudí
tvé slovo v poli slávy
běžeti nezmění.

Der Strom, wann seine
Wellen wo stolzen Fluthen
schwellen, wird's eher da
Uffer brechen, als hemmen
seinen Lauff.
so hält auch keine
B'schwärde, auf dein
Wort, gleich dem Pfade,
wann es die Sporen
stechen
im Ehren-Feld mich auf.

Německé libreto opery o založení Jaroměřic staví celou záležitost opět do poněkud příznivějšího světla. Do popředí vystupuje znovu postava předosvícenského zámečkého pána, připomíná jichlo svými vlastnostmi smělého opozičníka jezuitů, hraběte Šporka. V době nejprudší protireformační vlny v době Karla VI., za časů Jiráskova Temna, byly Jaroměřice ostrovem klidu a kvetly italskou hudební kulturou. Byla to ovšem v historii pobělohorské české kultury naprostá výjimka potvrzující pravidlo.

Jan Trojan

Poznámky

1. Německé libreto *Der Ursprung / des im Marggrafthumb Mähren / in Znaimber Creyss ligenden Hochgäf- / lich- / Guestenbergischen Städtlein / Jaromeritz / Musicalisches Schau-Spiel* atd. je součástí konvolutu tiskových libret, uloženého v Universitní knihovně v Brně v odd. starých tisků, sig. Ch - Bib V, G 7. Vděčím vědeckému pracovní-

kovi dr. V. Dokoupilovi za upozornění na tuto zajímavou kolekci, obsahující většinou oratorní a jen zčásti operní libreto, tiskem v Olomouci a v Brně. Libreto bylo vytisknuto ve Vídni u firmy Baptist Schilgen. Konvolut libret byl součástí zámecké knihovny hrabata Chovrnských ve Veselí nad Moravou.
2. Vladimír Helfert: *Hudba na jaroměřickém zámku, Praha 1924, s. 279 ad.*